

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 37 Volume: 8 Issue: 37

Nisan 2015 April 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

KÖPRÜBAŞLARINI TUTMAK: OSMANLI DEVLETİ'NİN AKDENİZ VE KARADENİZ BOĞAZLARINI TAHKİM ETME TEŞEBBÜSÜ

HOLDING THE PASS OVER THE BRIDGEHEADS: THE ATTEMPTS OF OTTOMAN EMPIRE TO FORTIFY THE MEDITERRANEAN SEA AND THE CHANNELS OF BLACK SEA

Salih KIŞ*

Öz

Osmanlı Devleti, 1877-1878 Rus Savaşı'nda, süreci ve sonucu itibariyle büyük bir mağlubiyete uğramıştır. Osmanlı bu savaş sırasında düşmanın İstanbul'u ele geçirme ihtimalinden dolayı varlığını kaybetme korkusu yaşamıştır. Bu sebeple savaştan sonra boğazların emniyetini sağlamak ve başkentin savunma sistemlerini modernleştirerek güçlendirmek için bir dizi çalışma başlatmıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamid, askerî mühendislik alanında dünyada büyük bir şöhrete sahip Belçikalı General Henri Alexis Brialmont'u başkentin köprü başları olan Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarını tahkim etmesi için İstanbul'a özel olarak davet etmiştir. General Brialmont'un davet edilmesin de Romanya ve Bulgaristan başkentlerini başarı ile tahkim etmesi büyük bir rol oynamıştır. Bu çalışmada General Brialmont'un, Osmanlı Devleti'ne geliş süreci ve boğazların tahkimiyle ilgili faaliyetleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Henri Alexis Brialmont, General, İstanbul, Belçika, Tabya, İstihkâm.

Abstract

Ottoman Empire was defeated against Russia in 1877-78 in a consequence of result process and result. Since there was danger of losing İstanbul against the enemy during the war, the fear of losing its existence was dominant. For that reason, a serial of activities to secure the straits and strengthen the capital city through modernizing defending systems were started. Especially, Sultan Abdulhamid the II especially invited Belgian General Henri Alexis Brialmont who had a great fame in military engineering to fortify the Straits of Mediterranean Sea and Black Sea which are the bridgeheads of the capital city. General Brialmont was invited because he had successively fortified the capital cities of Romania and Bulgaria. In this study, the process which General Brialmont arrived in Ottoman Empire and his activities to fortify the Straits were discussed.

Keywords: Abdülhamid the II, Henri Alexis Brialmont, General, İstanbul, Belgium, Bastion, Fortress.

Giriş

Akdeniz ve Karadeniz Boğazları tarihin her döneminde jeo-stratejik konumundan dolayı büyük bir öneme sahip olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminden itibaren yıkılışına kadar uzun bir dönem hâkimiyetinde kalan boğazların, özellikle başkent İstanbul ile doğrudan ilişkili olması, önemini bir kat daha artırmıştır. Boğazların emniyetinin sağlanması ve İstanbul'un savunmasının güçlendirilmesi adına tarihte birçok kez tahkim yapılmıştır (Gökbilgin, 1979: 690-692; Karaca, 2000: 307-334; Koçu, 1961: 2850-2852; Ülkü, 2007: 256-270). Devletin zayıflamaya başlaması ile birlikte boğazlarda egemenlik sorunu gündeme gelmiştir (Pithon, 2010: 82-83). Uluslararası ilişkiler bağlamında, boğazlara sahip olma veya en azından bunları kontrol etme isteği, tarihi süreç içerisinde, Avrupa Devletlerinin siyasi temelli çatışmalarında önemli rol oynamaya başlamıştır. Böylelikle boğazlardaki egemenlik sorunu özellikle XIX. yüzyıldan itibaren uluslararası ilişkilerde siyasi bir argüman olarak ön plana çıkmıştır. Bu yüzyılla birlikte değişen dünya düzeni ve buna bağlı olarak milliyetçilik akımlarının hızla yayılımı, çok milletli bir yapıyı bünyesinde bulunduran Osmanlı Devleti'ni tarih sahnesinden çekileceği zamana kadar boğazlar ve İstanbul'un savunulması hususlarında bir hayli meşgul etmiştir (Yaseme, 1993: 21-34).

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rus baskısı artmaya başlamış ve Osmanlı Devleti bu dönemde Rusya ile iki büyük savaş yapmıştı. Kırım Savaşı'nda Avrupa Devletlerinin müttefiki konumunda olan Osmanlı, Rusya ile yapılan savaşı kazanmış olmasına rağmen, tarihte 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Rus Savaşı'nı kaybetmişti¹. 93 Harbinin sonuçları, Osmanlı'yı siyasi ve ekonomik anlamda büyük bir yıkıma uğratmıştı.

93 Harbi'nde Rus kuvvetlerinin başkent İstanbul'a yaklaşmaları, millet ve devlet nezdinde büyük bir korkuya sebep olmuştu (Mahmud Celâleddin Paşa, 1983: 556). Savaşın sona devlet kalbi olan başkent İstanbul'un muhafazası ve müdafaası için bir dizi çalışma başlatılmıştı. Başkent savunmasının boğazlardan başladığından hareketle, Akdeniz (Çanakkale Boğazı) ve Karadeniz (İstanbul Boğazı) Boğazlarının tahkim edilmesine öncelik ve önem verilmişti. Osmanlı Devleti, Rusya'nın 1856 Paris Antlaşması hükümlerine göre Karadeniz'de tersane kurması ve donanma bulundurması yasaklandığından dolayı, öncelikli olarak Akdeniz Boğazı'nın tahkim etmeye karar verdi. Bu sebeple 1880 yılında yapılan çalışmalarla ilgili yetkililere haftalık rapor vermek yükümlülüğüyle Akdeniz Boğazı inşaat nazır ve müfettişi sıfatıyla Âsaf Paşa görevlendirildi. Âsaf Paşa, Çanakkale ve civarında bulunan istihkâm² ve tabya³ları yerinde incelemişti. Paşanın 10 Kasım 1880 tarihli raporunda, düşmana karşı koyabilecek tabyaların seçimi ve bu tabyalardaki asker mevcutlarının artırımı hususları ifade edilmişti. Ayrıca bu raporda, sahillere torpil konulması, istihkâm inşaatının yedek orduya yaptırılması, sahillerdeki asker sayısının artırılması gibi konular dile getirilmişti. Âsaf Paşa, vefatına kadar (1899 yılı) boğazların savunma sistemlerinin artırılması konusunda çalışmaya devam etmişti (Eraslan, 2014: 21). Paşanın kaleme aldığı raporlardaki düzenlemelerin hayata geçirilmesi noktasında, devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı en büyük engeldi. Ekonomik sorunlara rağmen devlet, hem eksik savunma birimlerinin inşasına hem de mevcut olanlarının daha modern bir yapıya kavuşturulması için yoğun mesai harcamıştı. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nde istihkâm ve tabyalar konusunda yerli ve yabancı askerî mühendisler görev almışlardı (Ahmed Cevdet Paşa, 1309: 139; Tott, 1786: 42-51; Beydilli-Şahin, 2001: 58-59; Uzunçarşılı, 1980: 511-533; Şenyurt, 2013: 490, 492). Bu yabancı uzmanlardan biri de Belçika ordusunda görevli ve askerî mühendislik alanında uzman General Henri Alexis Brialmont'tu. General Brialmont'un görevli olarak İstanbul'a geliş süreci ve boğazlarda bulunan savunma yapılarıyla ilgili faaliyetleri ilk kez bu çalışma ile ortaya konulacaktır.

1-General Brialmont'un İstanbul'a Davet Edilmesi ve Geliş Süreci

Topların savaş alanlarında etkili kullanımından dolayı kalelerin, istihkâmın ve tabyaların savunma aracı olarak kullanımının avantajları zamanla kaybolmaya başlamıştı. Ancak savunma araçlarının bu durumu, zırhla kaplanarak tekrar avantaja dönüştürüldü. Zırhlı kale inşası fikriyle, Belçikalı General Henri Alexis Brialmont⁴ askerî mühendislik alanında büyük bir üne kavuşmuştu. Şöhretini artıran ve askerî çevreler tarafından tanınırlığını pekiştiren en önemli eseri, planlarını bizzat çizdiği ve yapım aşamasının her safhasını bizzat kontrol ettiği Anvers Kalesi'dir (Y.A.HUS. 189/6). Bu eseriyle general bundan sonra yaptığı işlerle ve ortaya koyduğu eserlerle Avrupa genelinde büyük bir üne sahip olmuştu. General Brialmont, Romanya Kralı'nın davetlisi olarak Bükreş'e gitmişti. Başkent muhafazası için Bükreş istihkâmının planlarını yapması kendisine teklif edilmiş olmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmişti. Bu süreçte Brüksel'deki Osmanlı sefiri tarafından Avrupa siyaseti ve General Brialmont ile ilgili önemli haberler Hariciye Nezareti kanalıyla Sultan II. Abdülhamid'e iletilyordu. Brüksel ile İstanbul arasında önemli

¹ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Gazi Ahmed Muhtar Paşa (1996). *Anılar, Sergüzeşt-i Hayatının Cild-I Evveli ve Cild-I Sanisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları; Mahmud Celâleddin Paşa (1983). *Mir'ât-ı Hakikat, Târihî Hakikatlerin Aynası*, C.I-II-III, Haz. İsmet Miroğlu, İstanbul: Bereket Yayınları; Manastırlı Mehmed Rifat Bey (2000). *93 Harbi Faciası*, Haz. Tahsin Yıldırım, İstanbul: DBY Yayınları; Hüseyin Raci Efendi (2012). *Bir Müftünün Hatıraları*, Çev. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: İz Yayıncılık; Mehmed Arif (2014). *93 Osmanlı Rus Harbi ve Başımıza Gelenler*, Ankara: Akçağ Yayınları; H. Hikmet Süer (1993). *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi; Halil Rüşü (1329). *1877-1878 Osmanlı Rus Seferinde Osmanlı Kumandanları*, İstanbul: Matbaa-yı Ebuzziya; İ. Halil Sedes (1935). *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, C. I-VIII, İstanbul: Askeri Matbaa; Semiha Ayverdi (2004). *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

² İstihkâm, düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yerdir. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54f33f7d92d223.03457423.

³ Tabya, toprak yığınları ardına gizlenmiş kale benzeri bağımsız savunma yapısıdır. Pakalın, 1993: 371; Sözen-Tanyeli, 1996: 228.

⁴ Henri Alexis Brialmont, 25 Mayıs 1821 tarihinde Venlo'da doğmuştur. 1843 yılında Brüksel Askeri Okulu'ndan Teğmen olarak mezun olmuş ve orduda göreve başlamıştır. 1855'te Yüzbaşı, 1861'de Binbaşı, 1864'te Yarbay ve 1868 yılında ise Belçika Savaş Bakanlığı askerî operasyonlar biriminin sorumlusu olmuştur. Askerî mühendislik alanında farklı kale planları dizayn ederek dikkat çekmiştir. Yapımına 1860'da başlanan ve 1863 yılında bitirilen Antwerp (Anvers) zırhlı istihkâmının planlarını çizerek büyük bir üne kavuşmuştur. Rütbesi 1874'te Tümgeneralliğe ve 1877'de ise Korgeneralliğe yükseltilmiştir. General, Romanya, İsviçre, Bulgaristan ve Türkiye'de istihkâm konusunda çalışmıştır. 1892 yılında ordudan emekli olmuş ve Liberal Parti'den aday olarak seçimleri kazanmış ve Brüksel milletvekili sıfatıyla Belçika Parlamentosu'nda görev yapmıştır. Askerî mühendislik alanında çok sayıda eseri ve kitabı olan Henri Alexis Brialmont, 21 Temmuz 1903 tarihinde 82 yaşında Brüksel'de ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk. http://de.wikipedia.org/wiki/Henri_Alexis_Brialmont/

yazışmalar yapan Sefir Karatodori Efendi, General Brialmont ile gerçekleştirdiği mülakat neticesinde, Balkan Devletlerinin durumları ve generalin Romanya seyahati hakkında detaylı bilgiler vermişti.

Romanya Devleti'nin gündeminden hiç düşmeyen Bükreş'e bir istihkâm inşası fikri çerçevesinde yapılan görüşmeler netice vermiş ve General Brialmont, Romanya Kralı'nın isteği doğrultusunda bu istihkâmın planlarını hazırlayarak inşaat sürecinin başlamasına vesile olmuştu. Romanya'nın böyle bir girişiminden hemen sonra Bulgar Hükümeti de Sofya'nın muhafazası için benzer bir istihkâm yapılması ile ilgili planlarını gündemine almıştı. Bu nedenle General Brialmont, Bulgar Hükümeti'nin davetlisi olarak Sofya'ya gitmişti (Türkei 142. R13285. A2741). Bu davet her ne kadar Avrupa kamuoyundan gizli tutulmak istenmişse de başarılı olunamamıştı. Osmanlı Devleti de bu durumdan Sofya'da bulunan Bulgaristan komiserliği vasıtasıyla haberdar olmuştu (Y.A.HUS. 248/3). Dolayısıyla generalle ilgili alınan bu haber neticesinde istihkâm konusu yeniden Osmanlı'nın gündemine gelmiş ve önemli bir sürecin de başlangıcını teşkil etmişti.

General Brialmont'un planlarını çizdiği Bükreş istihkâmının bitirilmesinden sonra Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı'nın istihkâmları hakkında generalin bilgisine başvurulmasını emretti. Hariciye Nazırı Emin Bey tarafından Brüksel Osmanlı Sefareti durumdan haberdar edildi. Böylelikle sefaret kanalıyla, generalin Sultan II. Abdülhamid'in özel davetlisi olarak İstanbul'a gelmesi ile ilgili hükümetler nezdinde görüşmeler başlatıldı (Brialmont, 1896: 137). Osmanlı sefirinin General Brialmont için yapılan özel davet ricasına, muhtemel bazı sorunların olabileceği endişesiyle Belçika Hükümeti tarafından temkinli yaklaşıldı. Öncelikle hükümet tarafından generalin hâlâ Belçika ordusunda görevli bir asker olduğunun altı çizildi. Askerî mühendislik alanında büyük bir şöhrete sahip olmasının yanında, yabancı ülkelerdeki istihkâmlar için bu ülkelere seyahati ve buralarda çalışması, Avrupa'nın büyük devletleri tarafından Belçika'nın siyasi arenada zor durumda bırakılmasına sebebiyet verdiği ifade edildi. Buna örnek olarak da Bükreş istihkâmını yapmış olmasından ve en son Aralık 1891'de Bulgaristan'a gitmesinden dolayı Avrupa Devletleri tarafından şiddetli itirazlara maruz kalındığı gerekçe gösterildi. Ayrıca Belçika'nın küçük ve tarafsız bir devlet olduğunun altı çizilerek, Avrupa Devletlerinin tekrar tepkisini çekmemek adına General Brialmont'un Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in davetine icabet edebilmesinin pek mümkün olamayacağı, Brüksel Sefareti'ne diplomatik bir üslupla iletildi (Y.PRK.BŞK. 25/50). Böylelikle Osmanlı Devleti'nin General Brialmont'un davet edilmesi ile ilgili ilk girişimi başarısızlıkla sonuçlandı.

Osmanlı Devleti, Belçika Hükümeti ile yaptığı resmî görüşmeden çıkan olumsuz cevabın hemen sonrasında sefaret aracılığıyla General Brialmont'un şahsı ile doğrudan ilişki kurdu. Bu görüşmede daha önce teklif edilen Osmanlı'da bulunan istihkâmların genel durumlarına ait tespitlerinin yerine sadece Çatalca⁵ya yapılması düşünülen istihkâm ile ilgili yeni bir teklif ön plana çıktı. General, kendisine yapılan bu davete teşekkürlerini sunarak İstanbul'a en erken 1892 yılının Mayıs veya Eylül aylarında gelebileceğini ifade etti⁶. Ayrıca bu seyahatin hiç bir surette resmîyet içermeyeceğini, Belçika Kralı'ndan izin alınması gerektiğini ve yol ile konaklama masraflarının dışında kendisine bir ücret ödenmemesini istedi (Y.MTV. 61/7). Belçika Hükümeti ile yapılan resmî görüşmelerin olumlu geçmediği düşünüldüğünde, General Brialmont'un Osmanlı Devleti'ne yapacağı seyahate dair bir takvim aralığı ifade etmesi, gelişmelerin seyrinin olumlu yönde değişmeye başladığını göstermektedir.

General Brialmont ile Osmanlı Devleti'nin Brüksel sefiri tarafından temsil edildiği görüşmelerde, kısa zamanda önemli gelişmeler kaydedildi (Türkei 142. R13285. A3458). Tarafların 11 Nisan 1892 tarihinde gerçekleştirdikleri görüşmede, Çatalca'da yapılması planlanan istihkâm ile ilgili farklı bir yöntem gündeme geldi. General, kendisinin ısrarla İstanbul'a davet edilmesinden dolayı Sultan'a şükranlarını sunarak yeni ve farklı bir çalışma şekli ortaya koydu. Sultan tarafından kabul edildiği takdirde Çatalca'da yapılması düşünülen istihkâm ile ilgili kendisi Brüksel'de kalarak da plan ve proje hazırlayabileceğini ifade etti. Bu taslak plan ve projelere kendisinin Mayıs veya Eylül ayında gerçekleştireceği İstanbul seyahati ile son şeklini verebileceğini ve böylece plan hazırlama sürecinin kısaltılabileceğini bildirdi. General, bu planlar çerçevesinde işin ayrıntılarına vâkıf ve bu konuda ehliyetli bir asker görevlendirilerek Brüksel'e gönderildiği takdirde, kendisi ile bu planların müzakere edilebileceğini, eğer vakit bulur ise bütün bunların yerinde de kontrolünün sağlanacağını söyledi (Y.MTV. 61/39). Bu süreçte General Brialmont, Osmanlı Devleti tarafından kendisine gösterilen ilgi ve hürmete samimi bir karşılık verme niyetinde olmakla birlikte, Belçika Kralı'nın onayı alınmadan böyle bir işe girme noktasında da kesin ifadelerden kaçınmaktaydı.

⁵ Rumeli bölgesinde bulunan Çatalca istihkâmının yapımına 1853 Kırım Savaşı ile başlanmıştır. Savaşın sona ermesiyle yarım bırakılan yapı inşasına, 93 Harbinin çıkmasıyla birlikte kaldığı yerden devam edilmiştir. Keleş, 2009: 99.

⁶ Osmanlı Devleti, General Brialmont'un özellikle Mayıs ayında İstanbul'a gelmesini arzu etmekteydi. Çünkü Mayıs, inşaat ayı olduğundan generalin bu zaman diliminde İstanbul'da bulunmasının daha verimli olabileceği düşünülmekteydi. Y.MTV. 61/39.

Taraflar arasında görüşmeler devam ederken Belçika'nın İstanbul Sefareti'nden General Brialmont'un İstanbul'a gönderilmesi konusunda kendi hükümetleri tarafından tam bir karar verilemediği bilgisi iletildi. Bu bilgi, İstanbul-Brüksel hattında Hariciye Nezareti ile Brüksel Osmanlı Sefareti arasında yapılan yazışmalarla doğrulandı. Osmanlı'nın Brüksel Sefiri Karatodori Efendi, Belçika Meclis-i Vükela reisi ile yaptığı görüşmede, General Brialmont'un İstanbul'a gönderilmesi hususunda mecliste yapılan müzakerelerden bir sonuç çıkmadığını (Türkei 142. R13286. A9939), bu konuda tam yetkili kişinin Belçika Kralı olduğunu, Belçika Meclisi'nde bu konu hakkında son bir kez daha toplantı yapılacağını, bu durumun müzakere edileceğini ve bir çözüm yolu bulunabileceği ile ilgili düşünceleri aktardı (Y.MTV. 62/63).

Belçika Hükümeti'nin General Brialmont'un İstanbul'a gönderilmesi ile ilgili kararının geciktirilmesi hususunda önemli bir çekincesi ortaya çıkmıştı. Belçika Meclis-i Vükela reisi ile Brüksel'deki Osmanlı sefiri arasında yapılan gizli görüşmede, bu hassas durum gayri resmî olarak dile getirildi. Buna göre; Belçika Hükümeti, daha önce de ifade edildiği üzere, istihkâmlar konusunda Avrupa Devletlerinin tepkisinden çekinmekteydi. Bu noktadan hareketle, generalinin Osmanlı'ya hizmet etmesine Rusya'nın bir sorun çıkarabileceği düşüncesi hakim olduğundan dolayı bu konuda bir sonuca varılamamıştı⁷. Osmanlı sefiri, Belçika Hükümeti'nin bu düşüncesini yersiz bulmuş ve Rusya'nın Brüksel sefiri ile yapılan ikili görüşmelerde bu konuyla ilgili hiçbir konuşma gerçekleştirilmediğini ifade etmişti (Y.PRK.HR. 15/80). Başka bir ifadeyle sefir, General Brialmont'un İstanbul'a daveti hakkında Avrupa basınında birçok haber yapıldığını ve haberlere karşı Rusya'nın Osmanlı'ya karşı resmî veya gayri resmî herhangi bir girişimde bulunmadığını dile getirmişti. Rusya eğer böyle bir itirazda bulunacak olsaydı, Alman Askerî Heyeti'nin Osmanlı Devleti ordusunda görevlendirildiği zaman tepkisini gösterirdi. Fakat Rusya, Alman subayları konusunda o zaman bile Osmanlı Devleti'ne bir nota vermemişti. Dolayısıyla Belçika Hükümeti, söz konusu Osmanlı Devleti olduğu zaman gereksiz bir hassasiyet göstermiş ve generalin seyahatinin uluslararası diplomatik bir krize dönüşeceği varsayımından hareketle devletler arası hukuka aykırı olarak taraflı davranmıştı.

Belçika Hükümeti'nin bütün olumsuz bakış açısı ve yaklaşımları, General Brialmont'un Belçika ordusundan emekli edilmek istenmesi ile son bulmuştu. Hükümet, generalin Osmanlı Devleti'nin davetine olumlu cevap vermesinden yola çıkarak, üst düzey subayların orduda çalışma süreleri ile ilgili kanunun ilgili maddeleri uyarınca emeklilik işlemlerini başlatmıştı. General Brialmont ise bu hususu ve kabul edildiği takdirde kendi rızası ile emekli olmak istediğini Belçika Kralı'na bir mektupla bildirmişti. Böylelikle general emekli olması ile ilgili resmî süreci başlatmış ve hiçbir kurum ve kuruluşa bağlı olmaksızın özgürce kendi kararlarını alma yolunda önemli bir adım atmıştı. Aslında General, bu emeklilik kararını daha önce almış olmasına rağmen Belçika Harbiye Nezareti'nin önceden planlanan özel işlerinin sonuçlandırılmak istenmesinden dolayı ertelemek zorunda kalmıştı. Bununla birlikte Osmanlı'nın Belçika Devleti ile gerçekleştirmiş olduğu resmî görüşmelere bundan sonra gerek de kalmamıştı. Dolayısıyla General Brialmont resmen emekli olduktan sonra Devleti'nin onayına gerek duymaksızın Sultan II. Abdülhamid'in özel davetine en kısa sürede olumlu cevap verebilecekti.

General Brialmont'un İstanbul'a yapacağı seyahatle ilgili detaylar kesinleşmeye başlarken, Çatalca istihkâmı ekseninde ülkenin korunması için yapılması planlanan tahkimat Osmanlı bürokrasisinin gündemine taşındı. Osmanlı devlet adamları, başkentin muhafazası için planlanan istihkâmın, hem devlete hem de millete fayda sağlayacağını ve bunlara harcanacak paraların heba olmayacağını padişaha bildirmişlerdi. Fakat Sultan II. Abdülhamid, General Brialmont'un istihkâm inşası için ifade ettiği şartların ve buraya harcanacak meblağın Meclis-i Mahsus'ta müzakere edilerek bir karar almasını ve sonucun kendisine bildirilmesini emretti (İ.DH. 1279/100701). Bu hareketle Sultan II. Abdülhamid, inşa maliyeti büyük yekûn tutacak istihkâm ile ilgili kararı tek başına almak yerine, sorumluluğu devletin ilgili kurumlarıyla paylaşma iradesini ortaya koydu⁸.

General Brialmont ile ilgili izin konusunda ortaya çıkan sorunun çözüme kavuşturulmasından hemen sonra başka bir problem daha ortaya çıktı. General'in askerî kariyerine nokta koymasının sonrasında, siyasetçiler tarafından da olumlu karşılanan, meclis azalığı için adaylığı siyaset kulislerinde konuşulmaya başlanmıştı (Y.PRK.HR. 15/80). Bir başka ifade ile, general muhalefette bulunan siyasetçilerin de desteğini alarak gelecek seçimi kazanarak mecliste aza olarak görev yapmak istiyordu. Siyasete girmek istemesinin en önemli sebebi de, Belçika genelinde yüksek meblağlar ödenerek yapılan istihkâmlardan dolayı maruz kaldığı ithamlardan ve suçlamalardan kendisini siyaset vasıtasıyla aklamaktı.

⁷ Y.PRK.HR. 15/80. Osmanlı sefirinin görüşüne göre, Rusya'nın tepki göstereceği fikri Belçika'nın Petersburg'daki sefirinin yorumundan başka bir şey değildi.

⁸ Almanya Dışişleri Bakanlığı raporlarında, boğazlarda inşa edilecek istihkâmlar ile mevcut olanların onarım maliyetinin 100 milyon Frank tutabileceği ifade edilmekteydi. Türkiye 142. R13286. A8745.

Osmanlı Devleti ile Belçika arasında General Brialmont'un emekliliğini istemesinden dolayı bürokratik engel kalmamasına rağmen davetin hangi zaman diliminde olacağı hususunda henüz bir netlik yoktu. Ayrıca generalin askerî yükümlülüğünün ortadan kalkmış olması, Osmanlı ziyaretini hemen gerçekleştirmesine imkân tanımıyordu. Muhtemel gibi görünen başka bir sorumluluk, İstanbul seyahatinin önündeki tek engeldi. Dolayısıyla General Brialmont, Belçika Meclisi'ne aza olarak girmesi durumunda sadece meclisin tatil olduğu zaman diliminde Osmanlı Devleti'nin davetine icabet edebilecekti.

General Brialmont'un İstanbul'a yapacağı seyahat ayrıntıları netleşmeye başlarken, Osmanlı cephesinde de sultanın meclise havale ettiği istihkâmlar konusunda bir karar çıktı. Meclis-i Mahsus'un oy birliğiyle aldığı kararda, devletin güvenliğine vurgu yapılmış ve istihkâmlara ait taslak planların kesinlikle yurt dışına gönderilmemesi gerektiği ifade edilmişti. Gerekçeli kararda, generalin İstanbul'a gelmesi ile taslak planlarının yapıp Belçika'ya gönderilmesi arasında üç veya dört ay gibi zaman aralığının mevcut bulunduğu, bu sürenin generalin yerinde teftiş ve tetkik yapması halinde telafi edilebileceği bildirilmişti⁹. Ayrıca generalin raporu doğrultusunda işlemler ve sarf edilecek paralarla ilgili ayrıntılı bir görüşme yapılması karara bağlanmıştı (İ.MMS. 131/5630). Dolayısıyla General Brialmont İstanbul'a gelmeden, istihkâm mevkilerini gezmeden ve yapıların taslak planlarını çizmeden, Meclis-i Mahsus'un aldığı karar uyarınca, Osmanlı Devleti herhangi bir işlem yapmayacaktı.

Osmanlı Devleti'nin Belçikalı generalin İstanbul'a davet edilmesi sırasında daha önceden verdiği sözler ile işin resmiyete dökülmesi aşamasında Meclis-i Mahsus'un aldığı kararlar arasında bazı tezatlıklar mevcuttu. Osmanlı bürokratları, General Brialmont'a İstanbul savunması için yapılacak tesislerin, daha önce planlarını çizdiği fakat yapım aşamasında kendisinin direktiflerine uyulmadan inşa edilen istihkâmlar gibi olmayacağını sözünü vermişlerdi. Osmanlı istihkâm tasarımlarının ve inşa süreçlerinin tamamında generalin bütün istek ve direktifleri dikkate alınacak ve verilen bu sözler sultanın teminatı altında olacaktı. Ayrıca inşa edilecek bu istihkâmlar, generalin şimdiye kadar planlarını çizdiği diğer bütün yapılarından, çok yüksek meblağlar sarf edilmese bile, daha büyük eserler olarak tanınacaktı. Söz konusu istihkâmlar, başkentin müdafaası için çok önemli ve acil olmakla birlikte ortaya çıkması muhtemel siyasi baskılara rağmen inşa edilecekti (İ.MMS. 131/5630). Davet sürecinde yukarıda verilen sözlerle, Osmanlı meclisinin almış olduğu ve sultanın da onayladığı kararlar, işin ciddiyetinin artması nispetinde çelişki oluşturuyordu. Başka bir ifade ile, verilen sözler, işin yapılma ihtimalinin artması oranında değişime uğruyordu.

İstihkâm için yapılan davet ve gerçekleştirilen ikili görüşmelerin sonunda General Brialmont'un İstanbul'a yapacağı seyahatin kesinlik kazanması, bu süreci bir sonraki aşamaya geçirdi. General Brialmont, Belçika Meclisi'ne Brüksel azası olarak girmesinden dolayı İstanbul'a 1892 yılının Eylül ayında gelebileceğini Osmanlı'nın Brüksel sefirine bildirdi. General, yapacağı işin bir an önce sonuca ulaştırılması için daha önceden yaptığı teklifini yineledi. İstihkâmlara ait taslak planların ehliyetli kişilerce yapılarak kendisine ulaştırılıp projenin Brüksel'de bitirilerek hazır hale getirileceğine ve bu iş tamamlanıncaya kadar İstanbul'da kalacağına dair Sultan II. Abdülhamid'e söz verdi. Ancak İstanbul'a Belçika Meclisi'nin ara dönem tatilinde gelebileceğini de yeniden ifade etti. Bu sürenin telafi edilebileceğinin altını çizen general, kendisine ihale edilen işleri layıkıyla yerine getireceğini garanti etti. Devletin kale ve tabya inşa ettirmek istemesi halinde bunların yapılacağı arsanın haritasının veya bir şehrin mükemmel surette tahkimi talep edilirse şehrin ve etrafının planlarının tarafına gönderilmesi yeterli olacaktı. Bütün bu tesislerin ilk taslak çizimlerini tahmini olarak üç dört ay gibi bir sürede kendisi tarafından oluşturulan özel bir heyet ile birlikte yapabileceğini bildirdi. Yapılan ilk numuneler, Osmanlı askerî mühendisleri ile müzakere edildikten ve yerinde keşif yapıldıktan sonra nihai şekle sokulacaktı. Böylelikle ortaya çıkan zaman kaybı da telafi edilecekti. General Brialmont, Romanya'da yapılan Bükreş istihkâmının da planlarını bu şekilde yapmıştı. Kendisinin hazırladığı taslaklar için ne kadar ayrıntılı bilgi verilirse, ortaya çıkacak proje de o nispette kusursuz ve eksiksiz olacaktı. Ayrıca general, Osmanlı devlet adamlarından kendisinin başında bulunduğu proje ekibine güvenilmesini, bu projenin kime veya nereye ait olduğu konusunda tam bir gizlilik içinde çalışılacağını bilmesini istemişti (İ.MMS. 131/5630).

Belçika'nın İstanbul sefiri, General Brialmont'un 1892 yılının Ağustos ayının sonundan itibaren İstanbul'a gelebileceğini Hariciye Nezareti'ne bildirdi (İ.HUS. 2/1310; Türkiye 142. R13285. A7465). Daha önceki görüşmelerde Osmanlı Devleti tarafından generalin sadece Çatalca istihkâmını teftiş etmesi ve muayeneden geçirmesi rica edilmişti. Sefir, generalin İstanbul'a gelmesinden hemen önce, bu seyahatin hangi işleri kapsayacağını ve tarafların isteklerinin neler olduğunun kendilerine ayrıntılı olarak bildirilmesini talep etti. Sadaret, Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından alınan kararı Hariciye Nezareti kanalıyla Belçika Sefareti'ne bildirdi. Buna göre, General Brialmont, boğazlarda bulunan istihkâmları tetkik

⁹ İstanbul'da bulunan Belçika Sefareti yetkilileri, General Brialmont'un Osmanlı Devleti'ne en erken 1892 yılının Ekim ayında seyahat edebileceğini bildirmişlerdi. İ.MMS. 131/5630.

etmek üzere davet edilecekti. Bu incelemelerden sonra yapılabilecek işlemlere ait detaylı bir toplantı gerçekleştirilecekti (Y.A.HUS. 263/93). Dolayısıyla Çatalca istihkâmının teftiş ve muayene edilmesi ile başlayan süreç, boğazlardaki mevcut savunma birimlerinin kontrolden geçirilmesi ve bundan sonra neler yapılması gerektiği ile nihai kararların alınması ile son bulacaktı.

Osmanlı Hariciye Nezareti ile İstanbul Belçika Sefareti arasında İstanbul'a gelecek olan General Brialmont'a ne miktarda harcırah verilmesi hususunda görüşmeler yapıldı (BEO. 54/4041). General daha önce yapılan görüşmelerde kendisine yol ve konaklama giderlerinden başka bir ücret ödenmemesini rica etmişti. Generalin isteği dikkate alınarak bu seyahat için demiryolu ulaşımı ve otel masrafı olarak 5.000 Frank tutarında bir ödenek ayrıldığı, hem Belçika Sefareti hem de Seraskerlik ve Maliye Nezareti yetkililerine bildirildi (BEO. 54/4042).

Taraflar arasında yapılan uzun görüşmelerin sonunda General Brialmont 31 Ağustos 1892 tarihinde şark sürat katarıyla Brüksel'den ayrıldı. General 3 Eylül 1892 tarihinde saat dörtte İstanbul'a ulaştı ve kendisi Sirkeci tren garında saray yetkilileri tarafından karşılandı (Y.A.HUS. 264/75). General Sultan II. Abdülhamid'in özel davetlisi olduğu için İstanbul'da kalacağı süre boyunca en üst düzeyde ağırlandı. Öyle ki konaklaması için Beyoğlu'nun en iyi oteli olan Londra Oteli'nden yatak, yazı ve yemek odası ile salondan oluşan bir daire aylık olarak kiralandı (Y.PRK.MYD. 11/106). İstanbul'da çalışacağı ve kalacağı süre boyunca da güvenliği saray tarafından sağlandı.

2-General Brialmont'un Boğazlardaki Faaliyetleri

General Brialmont, Sultan II. Abdülhamid tarafından 6 Eylül 1892 tarihinde Yıldız Sarayı'nda huzura kabul edildi¹⁰. General Brialmont, Osmanlı Devleti'nin savunma birimlerini incelemek ve teftiş etmek üzere geldiğini, raporunu hiçbir baskı altında kalmadan serbest bir şekilde hazırlayacağını ve sultana takdim edeceğini ifade etti (Y.PRK.MYD. 12/14; Türki 142. R13285. A8597). Yapılan görüşmede kendisinden istihkâmlar konusunda verimli bir çalışma beklendiği dile getirildi (İ.HUS. 3/1310). Ayrıca kendisine askerî savunma birimleri konusunda uzman subaylardan oluşan bir ekip tahsis edildi.

General Brialmont'un başkanlığında Bahriye Nezareti'nde görevli subaylardan Ferik Faik Paşa, Erkan-ı Harbiye'den Binbaşı Sami Bey ve Kolağası Fuad Bey'den oluşan ekip, Nevruz isimli istimbotta Karadeniz Boğazı'ndaki istihkâmları teftişe çıktı¹¹. Bu ekip öncelikle Macar kalesine¹² giderek incelemeler yapmış ve buradan sonra da Anadolu kavağı¹³na geçmişti. Anadolu kavağı'nun teftişinden sonra Ferik Faik Paşa ekipten ayrılarak İstanbul'a dönmüştü. Daha sonra General Brialmont ve beraberindekiler Rumelikavağı¹⁴ ve Sıratış istihkâmlarını da teftiş ettikten sonra deniz yoluyla İstanbul'a geri dönmüşlerdi (Y.PRK.ASK. 85/21). General ve ekibi, 1892 yılının Eylül ayı içinde Karadeniz Boğazı'nın her iki yakasında bulunan bütün istihkâmlarda ve kalelerde incelemeler yapmışlardı¹⁵. Özellikle boğazın; Avrupa yakasında bulunan Kilyos kalesi, Rumeli kalesi, Garipçe kalesi, Rumelikavağı kalesi, Telli tabya, Kireçburnu tabyası ve Kalender kalesi ile Asya yakasında bulunan Anadolu kalesi, Anadolu kavağı kalesi, Riva kalesi, Elmas tabya, Poyraz tabya, Filburnu tabyası, Medcezirkavağı tabyası ve Selvi tabyası savunma ve silah gücü bakımından yetersiz bulundu. Bu kale ve tabya birimlerinin su seviyesinden 10 metre yukarıda olmasından ve tepe noktalarının açık bulunmasından dolayı korunaksız oldukları tespit edildi. Ayrıca bu birimlerde yapılan teftişte Essen yapımı Krupp marka savunma yapamayacak derecede çok az miktarda büyük silah olduğu görülmüştü (Brialmont, 1896: 148).

General Brialmont ve ekibi, 1892 yılı Ekim ayında Akdeniz Boğazı'nı teftiş etti (Türki 142. R13286. A8514). Buranın savunma birimleri Karadeniz Boğazı'na nazaran daha iyi durumdaydı. Boğazın girişinde;

¹⁰ BEO. 64/4778. Avrupa basını, General Brialmont'un İstanbul seyahatini yakından takip ediyordu. Gazeteler tarafından generalin İstanbul'a hangi amaçla gittiği, bu iş için ücret almadığı ve Sultan II. Abdülhamid tarafından huzura kabul edildiği ile ilgili haberler okuyuculara ulaştırılıyordu. Y.PRK. EŞA. 16/38.

¹¹ Karadeniz istihkâmları dört kısma ayrılır; Birinci kısım boğazın kuzeyinden Büyükliman ve Kılburnu'na kadar uzanır. Rumeli'de beş ve Anadolu'da üç olmak üzere sekiz tabyaya sahiptir. İkinci kısım Büyükdere'ye kadar olan mesafededir ve burada iki Ceneviz kalesi ve sekiz tabya vardır. Büyükdere'nin güneyinde ise iki tabya daha mevcuttur. Üçüncü kısım hisarlar kadar uzanır. Burada üç adet tabya bulunmaktadır. Dördüncü kısım ise boğazın en dar yeri olan hisarlar arası bölümdür. Burada da iki tabya ve 14. yüzyıldan kalma iki eski hisar vardır. Hisarlar ile İstanbul şehri arasındaki 9 kilometrelik mesafede hiçbir istihkâm yoktur. Keleş, 2009: 97.

¹² Macar kalesi Sultan I. Abdülhamid tarafından Fransız mühendis Toussaint'e yaptırılmıştır. Carbognano, 1993: 42. Burada bulunan Macar tabyası ise 1795 yılında Sultan III. Selim tarafından Fransız mühendis Monnier'e yaptırılmıştır. Şenyurt, 2013: 492.

¹³ Anadolu kavağı 1783 yılında Kaptan-ı Derya Hasan Paşa yönetiminde Fransız mühendis Toussaint'e yaptırılmış ve 1794 yılında bir başka Fransız mühendis Monnier tarafından yükseltilmiştir. Şenyurt, 2013: 492.

¹⁴ Rumelikavağı tabyası 1783 yılında Fransız mühendis Toussaint tarafından kurgulanmış, 1794'te Fransız mühendis Monnier tarafından sayıları artırılmıştır. Şenyurt, 2013: 492.

¹⁵ Y.PRK.ASK. 85/49. Boğazın Avrupa ve Asya yakasında bulunan kaleler ve istihkâmlar şunlardı: Kilyos kalesi, Rumelifeneri kalesi, Papazburnu tabyası, Garipçe kalesi, Büyükliman kalesi, Rumelikavağı kalesi, Telli tabya, Ağaçalı ve Kireçburnu tabyaları, Elmas tabyası, Sıratış tabyası, Riva kalesi, Anadolu feneri kalesi, Alayburnu kalesi, Anadolu kavağı kalesi, Macar kalesi. Koçu, 1961: 2850-2852; Yaşa, 2012: 23-39.

Avrupa yakasında Seddülbahir kalesi ve Ertuğrul tabyası ile Asya yakasında Kumkale ve Orhaniye tabyası yerinde denetlendi. Buna ilaveten boğazın iç kısmında bulunan Çanakkale ve Kilitbahir tabyaları da muayene edildi. Boğazın en dar kısmı olan bu bölgede savunma ve ateş gücü yüksek ve düşük dörder tabya mevcuttu. Ayrıca Asya yakasında yine savunma ve ateş gücü düşük üç tabya daha vardı. Bu bölgenin daha ötesinde ise Avrupa yakasında dördü iyi durumda beş, Asya yakasında ikisi iyi durumda üç tabya daha bulunmaktaydı (Brialmont, 1896: 149). General ve ekibi bir ay boyunca, Akdeniz Boğazı'ndaki bütün savunma yapılarını detaylı bir şekilde incelediler ve buralara yapılması planlanan istihkâmlarla ilgili notlar aldılar (Türkei 142. R13286. A8597, A8722).

General Brialmont'un İstanbul'da bulunduğu süre içinde yapmış olduğu işler Avrupa basını tarafından yakından takip edilmişti (Y.MTV. 74/21; HR.SYS. 186/49; Türkiye 142. R13286. A8722). İstihkâmların ve tabyaların teftiş ve tetkiki hakkında birçok gazete haber yapmaktaydı. Bu haberlerin büyük bir kısmı da Rusya'nın bu gelişmeleri endişe ile takip ettiği, durumdan rahatsız olduğu ve hatta Osmanlı Devleti'ne nota vereceği ile ilgiliydi (Y.A.HUS. 266/8). Görüldüğü üzere boğazlarda savunma tedbirlerinin artırımı noktasında yapılan çalışmalar, siyasi arenada birçok devletin ilgisini ve dikkatini çekmekteydi.

Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarında ve Rumeli'de bulunan istihkâmların teftişi (Türkei 142. R13286. A8745, A9884), 1892 yılının Ekim ayı sonlarına doğru bitti¹⁶. General Brialmont, teftiş sonrasında edindiği bilgileri ve buralarda ne yapılması ile ilgili tekliflerini de içeren Fransızca raporunu haritalarla birlikte 31 Ekim 1892 tarihinde Seraskerlik makamına sunacağını bildirdi (Türkei 142. R13286. A8985). Ayrıca yaklaşık iki ay süresince İstanbul'da bulunduğunu dile getiren general, 8 Kasım 1892 tarihinde Belçika Parlamentosu'nun açılmasından dolayı 5 Kasım 1892 tarihinde Brüksel'e dönmek zorunda olduğunu da ifade etti (Y.MTV. 70/27; Türkiye 142. R13286. A8944, A8985).

General Brialmont'un hazırladığı taslak rapor iki kısımdan meydana gelmişti. Yapılan ön çalışmada savunma birimlerinin zayıflığından dolayı öncelik Karadeniz Boğazına verilmişti. Bu raporda, boğazın savunma sorununun tam çözümü için her iki yakasında bulunan kaleleri, istihkâmları ve tabyaları içine alacak şekilde bir çalışma yapmak gerektiği vurgulanmıştı. Öncelikle Kilyos ve Riva plajlarında birer toprak tabya yapılması gerektiği ifade edilmişti. Avrupa ve Asya yakalarında uygun olan üç noktaya savunma ve ateş gücü yüksek üç istihkâm yapılması planlanmıştı. Ayrıca bunlar etkili bir silah gücüne kavuşturulması için 280 milimetrelilik obüslerle donatılmalıydı. Rumelikavağı ve Medcezirkavağa 30 kg ağırlığında elektro-otomatik torpido ile korunan iki tabya inşası planlanmıştı (Brialmont, 1896: 150). Bu torpidolar suyun üç metre altında dökme demir kılıflarda muhafaza edilmelilerdi. İnşa edilecek bütün tabyalarda gözlemevi, elektrik tesisatı, torpido fırlatma tüpleri ve kazamatlar¹⁷ bulunacaktı. Karadeniz'de bulunan düşman gemilerine karşı atılmak üzere tabya ve kalelerde Whitehead model torpidolar kullanılacaktı. Çünkü bu model torpidolar karadan denize atılan ve isabet gücü yüksek olan silahlardı. Gemilerden istihkâmlara atılan torpidolar için sualtı da zırhlı tabyalar inşa etmek önemliydi. Ancak boğazın derin ve yatak kısmının kayalık olması, bu yapıların hem yapımını zorlaştıracak hem de maliyetini artıracaktı (Brialmont, 1896: 151). Bu sebeple Osmanlı Devleti, zor olmasından ziyade yüksek meblağlar gerektiren bu sualtı zırhlı tabyaların yapımına sıcak bakmayabilirdi.

Akdeniz Boğazı'nın savunma sistemi de aynı Karadeniz Boğazı prensibinde olacaktı. Bu bölgedeki kale ve istihkâmlar daha önce elden geçirilmişti Bu sebeple öncelikle boğazın Avrupa ve Asya yakasında bulunan tabyalarını güçlendirmek gerekecekti. Bunlar; Avrupa yakasında Namazgah ve Değirmenburnu ile Asya yakasında Hamidiye ve Sultaniye tabyaları idi. Ayrıca Kilitbahir'in güneyine savunma ve ateş gücü yüksek üç tabya yapılması planlanmıştı. Bu bölgede İlk savunma tabyası Sultani ikincisi ise Değirmenburnu olacaktı. Ayrıca Namazgah, Sultani ve Değirmenburnu tabyalarına torpido tüpleri ve kazamatlar inşa edilecekti. Bu çalışmalar yapıldığı takdirde Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarına düzenlenecek deniz saldırıları bertaraf edilmiş olacaktı (Brialmont, 1896: 152).

Seraskerlik, 22 Ekim 1892 tarihinde harita üzerinde işaretlenen istihkâmların arazi üzerinde de yerlerinin tespit edilmesi hakkındaki Sultan II. Abdülhamid'in iradesini General Brialmont'a bildirdi. Bu irade karşısında general, Seraskerlik makamına vereceği evrakın nihai rapor olmadığını, arazi üzerinde istihkâm mevkiilerinin tayin edildikten sonra raporuna son şeklini verebileceğini ifade etti. Bu nedenle bütün

¹⁶ Akdeniz istihkâmları üç kısma ayrılır. Birinci kısımda Seddülbahir ve Kum Kalesi adı verilen iki eski istihkâm vardır. İkinci kısımda ise Kilitbahir ve Çanakkale istihkâmları bulunmaktadır. Kilitbahir'de istihkâmlara ek olarak birkaç asırlık büyük çapta iki eski hisar vardır. Ayrıca Kilitbahir'in güneyinde pek çok tabya vardır. Buranın kuzeyine doğru daha ileride üçüncü bir kısım daha vardır. Burada da Bogas ve Nağra tabyaları mevcuttur. Keleş, 2009: 99-100. Boğazın Anadolu ve Rumeli yakasında bulunan istihkâmlar ve tabyalar şunlardı: Kale-i Sultaniye, Sebdülbahir, Kabatepe, Bolayır, Namazgâh, Beşiğe, Kumkale, Nâra Burnu, Orhaniye, Çimenlik, Bigalı Burnu, Hamidiye. Eraslan, 2014: 19-32.

¹⁷ Kazamat, topların, obüslerin, bombaların ateşlerinden korunmak için yer altına inşa edilen sığınaktır. Bilgi için bk. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kazamat>

bu işlemlerden sonra ortaya çıkacak raporun Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilmesini istedi. Generalin böyle bir talepte bulunmasının sebebi ise eksiksiz ve ayrıntılı bir raporun yazım sürecindeki bazı aksaklıklardı. Generale göre; başkent İstanbul'un muhafazası için Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarında yapılacak istihkâmların zemin üzerinde araştırılması çok zaman alacak ve kendisi tekrar İstanbul'a en erken 1893 ilkbaharında gelebilecekti (Türkei 142. R13286. A9939). Fakat o dönemde de kuvvetli yağmurlardan dolayı arazi çalışmaya pek müsait olmayacaktı. Bütün bunlara ek olarak Brüksel'deki parlamento açılışına katılmak zorunda olduğundan dolayı istihkâm zemin etütlerini kendisinin yapamayacağını bildirdi. Bütün bu aksaklıklar, yapılan işin başarı ile sonuçlandırılması önünde büyük bir engeldi. Ancak general tarafından arazi teftiş gezilerinden elde edilen veriler ışığında bir harita yapılması ve inşa edilecek tabya yerlerinin de bu haritaya işaretlenmesi sürecin devam edebileceğine dair olumlu bir işaretti. Ayrıca yaptığı teftiş gezilerinde maiyetinde bulunan Erkan-ı Harbiye'den Binbaşı Sami Bey ile Kolağası Fuad Bey'in, harita üzerinde işaretli noktaları tespit edebilecek bilgi ve tecrübeye sahip olduklarını ifade etmişti. Bu subayların maiyetlerinde birer ekip meydana getirilerek, Binbaşı Sami Bey Avrupa yakasındaki, Kolağası Fuad Bey ise Asya yakasındaki tabya zemin etüt krokileri ile meşgul olacaktı. Her iki ekipte haritalar üzerinde yaklaşık olarak işaretlenmiş tabya mevkiilerini zemin üzerinde işaretlemekle mükelleflerdi. Bu subaylar kendisinden alacakları yazılı ve sözlü talimatlarla zemin etüt krokilerini sorunsuz bir biçimde gerçekleştireceklerdi (Y.MTV. 70/27).

Zemin etüdünü icra edecek ekipler, öncelikle tabyaların yapılacakları yerleri, 5-6 metre tül aralığında beyaz boyalı fıçı geçirilmiş sıyrıklarla işaretleyeceklerdi. Bu işaretlenen noktaların birbirini görüp görmediği, 3,5 metre yüksekliğindeki gözlem yerinin ileride bulunan yükseltileri fark edip etmediği ve aralıkların düşmanın hücumunu engellemek için inşa edilecek tabya ve istihkâmların istenilen mesafelerde olup olmadığı hususları dikkate alınacaktı. Ekipler zemin üzerindeki etütlerden sonra da kendilerine verilen talimatların doğruluğunu tespit edip ve en nihayetinde de her mahallin ayrı ayrı büyük ölçekli krokilerini yapacaklardı. Bu krokiler Brüksel'e gönderildiği takdirde zeminin şekil ve tabiatına göre istihkâmların inşa planları general tarafından 1/150 ve 1/300 ölçekli daha ayrıntılı haritalar üzerinde yeniden çizilecek ve daha sonra bunların ayrıntılı planlarıyla keşif cetvelleri de düzenlenecekti. Tabyaların inşa edileceği arazinin 0,5-1 metre meyilli olması, çizilecek harita ve planların daha dikkatli yapılmasını gerektirecekti. Gelecek ilkbaharda general tarafından Brüksel'de yapılan haritalar, planlar ve cetveller rehberliğinde arazi üzerinde ekiplerin işaretlemiş olduğu noktalar kontrolden geçirilecek ve gerekli görülen hususlar düzeltilenecekti. Dolayısıyla proje bu metotla yapıldığı takdirde hem zamandan hem de paradan tasarruf edilecekti (Y.MTV. 70/27).

General Brialmont bütün tabya inşaatlarına aynı anda başlamanın iyi bir fikir olduğunu ifade etti. Böyle bir durum söz konusu olmaz ise, kanaatine göre, Karadeniz Boğazındaki bataryaların gerisini muhafaza eden tabyaların yapımına öncelik verilmeliydi. Bu tabyaların mevcudu sekiz olup, Avrupa sahilinde beş, Asya sahilinde de üç adetti. Bu tabyalar, sahip oldukları önemlerinden dolayı layık oldukları ölçüde inşa edilerek boğazların müdafaasına en üst düzeyde katkı sağlayacaklardı. Bunları sadece inşa etmekle kalmayıp etkili savunma yapımları için de 15 santimetrelik toplarla, 12 santimetrelik seri ateşli obüslerle ve 57 milimetrelik seri ateşli küçük çaplı toplarla donatmak gerekmekteydi. Ayrıca Rumeli ve Anadolu taraflarında bulunan 12'şerden 24 adet tabya, dört kapılı tabya şeklinde inşa edilecekti. Tabya mahalleri arazi üzerinde tespit edilince bunları birbirine bağlayacak olan askerî yol güzergahları da planlanacaktı. Bu askerî yol planları, mümkün olduğu takdirde bütün tabyalarla bağlantılı olacak şekilde yapılmalıydı. Eğer bölgeden demiryolu geçirilecekse, tabyaların şoselerde bulunması ulaşım kolaylığına büyük katkı sağlayabilirdi. Bu askerî yolların varlığı, tabyaların savunmadaki katkılarına ek olarak asker ve malzeme naklinin zamanında yerine ulaştırılmasında da büyük bir öneme sahip olacaktı. Buna ilaveten askerî yollar, tabyaların inşa sürecinde malzeme nakil masraflarını önemli ölçüde azaltacaktı (Y.MTV. 70/27). Bir başka ifadeyle yolların önceden mevcut olması, tabyaların inşasında ve savunma yapmasında insan ile malzeme nakli konusunda hem zamandan hem de paradan büyük tasarruflar sağlayacaktı.

Osmanlı Devleti'nde bir taraftan istihkâm raporu ile ilgili görüşmeler devam ederken, diğer taraftan General Brialmont'un devlet hizmetine alınması gündeme taşındı. Osmanlı II. Ordusu Müşir Vekili Mahmud Hamdi Paşa tarafından generalin Osmanlı hizmetine alınmasının teklifi hususuna dair yazısı Sadaret'e sunuldu. Devlet adamları Sultan II. Abdülhamid'in de onayını alarak generalin Osmanlı Devleti'ne faydalı hizmetler verebileceği noktasında fikir birliğinde bulunmuşlardı. Generale devlet hizmetine girmesi ile ilgili teklif Sadaret kanalıyla yapıldı. General kendisine gösterilen itimada teşekkürlerini sunarak, teklif için memnun olduğunu fakat şimdilik bunu kabul edemeyeceğini bildirdi. General, Osmanlı'ya bundan sonra faydalı hizmette bulunamayacak bir yaşta olmasından ve Belçika Anayasası ve ordusu ile ilgili 1893 yılında Belçika Meclisi'nde görüşülecek önemli konularda aza olarak görevlendirilmesinden dolayı teklife olumsuz yanıt verdi. Ancak yine de gelecek ilkbahara kadar düşünmek için süre istedi ve İstanbul'a

istihkâmlar için geldiğinde son kararını vereceğini söyledi. Ayrıca bu teklifi kabul edip etmemesinin çalışmalarına engel olmayacağını, 1893 yılında Osmanlı'ya iki kez daha geleceğini ve gerektiği kadar İstanbul'da kalarak başladığı işi bitirmeyi amaçladığını ifade etti (Y.MTV. 70/28).

3-General Brialmont'un Brüksel'e Dönmesi ve Tahkim Projesinin Akıbeti

General Brialmont İstanbul'dan ayrılmadan önce Erkan-ı Harbiye Dairesinde görevli Ferik Mahmud Şakir Paşa tarafından otelinde ziyaret edildi. İkilinin yapmış olduğu görüşmede, Osmanlı hizmetine girme teklifi yeniden ele alındı. General, yukarıda yazılı olan sebeplerden dolayı, sözlü olarak da teklifi şimdilik kabul edemeyeceğini söyledi¹⁸. Görüşmede ayrıca yapmış olduğu görevin ve Osmanlı savunma sistemlerinin genel durumu hakkında bazı bilgiler de verdi¹⁹. Boğazlardaki istihkâmların mükemmel bir surette tahkim edilmediklerini ve güçlü bir düşmana karşı savunma yapacak seviyede bulunmadıklarını ifade etti (Brialmont, 1896: 147; Keleş, 2009: 100). Yapmış olduğu planların en kısa sürede hayata geçirilmesi için çalışacağını, hem meclisteki azalık görevini yerine getireceğini hem de izin verilirse Belçika'da küçük bir büro kurarak ayrıntılı haritaları bitirip, ilkbaharda tekrar İstanbul'a gelerek başladığı işi bitirmek istediğini aktardı. Böylelikle Osmanlı Devleti tarafından generale yapılan yazılı ve sözlü ısrarlı teklif girişimleri olumsuz sonuçlandı. General Brialmont iki aylık hizmet süresinin sonrasında 5 Kasım 1892 tarihinde İstanbul'dan trenle ayrıldı (Y.PRK.MYD. 11/106; Türkiye 142. R13286. A9217).

Avrupa basını generalin İstanbul'dan ayrılmasından sonra bile bu seyahatle ilgili haber yapmaya devam etmişti. İngiliz London Standard Gazetesi'nde "*Ruslar İstanbul'a Taarruz Edebilirler mi?*" başlıklı bir makale neşredildi. Bu makalede General Brialmont'un boğazlardaki istihkâmları tahkim etmek için davet edilmesi ile başlayan süreci Rusya'nın sonuçsuz bırakması için donanmasıyla Karadeniz Boğazı'ndan geçerek İstanbul'u kuşatacağı yazılıydı. Ayrıca makalede generalin yapmış olduğu planların hayata geçirilmesi için Osmanlı maliyesinin yetersiz olduğu ve bundan dolayı istihkâmları yapmak için Avrupa'dan 50 milyon Frank borç alınacağı iddia edildi (Türkiye 142. R13286. A9217). Yazıda, bu borcun alınması halinde bile paranın boğazların savunmasına harcanamadan 93 Harbi sonrasında Osmanlı'nın Rusya'ya ödemekle yükümlü olduğu savaş tazminatına ödenebileceği ifade edildi (Y.PRK.EŞA. 16/54).

Osmanlı Devleti'ndeki hizmetini bitirdikten sonra 7 Kasım 1892 tarihinde Brüksel'e dönen General Brialmont, Brüksel Osmanlı Sefareti'ne bir nezaket ziyareti gerçekleştirmişti. General Brüksel Osmanlı Sefareti aracılığıyla İstanbul'da kaldığı süre boyunca hem Sultan II. Abdülhamid'in hem de diğer devlet adamlarının tarafına gösterdikleri yakınlıktan ve samimiyetten dolayı teşekkürlerini sunmuştu. Ayrıca bu ziyaret sırasında sefaret tarafından da generale İstanbul'da kaldığı süre boyunca yol ve konaklama giderlerine mahsus 5.000 Frank ödeme yapılmıştı²⁰.

Avrupa basınının yakın takibinde olan ve röportaj tekliflerini nazik bir dille geri çeviren General Brialmont, sadece bir gazete ile söyleşi yapmıştı. Bu görüşmede general, Sultan II. Abdülhamid tarafından kendisine yapılan özel davetin içeriği hakkında bir bilgi vermemişti. İstanbul'da yapılan işin imar ile alakalı olduğunu, askerî meseleler konusunda görüş belirtmesi halinde konunun siyasi sonuçlar doğurabileceğini öne sürerek konuyu kapatmıştı. Ayrıca iş alanına giren istihkâm konusunda kendisine müdahalede bulunulmaksızın çalıştığını da ifade etmişti. Sonuçta konuyla alakalı ayrıntılı bir rapor hazırladığını, bunu sultana takdim ettiğini ve raporun detaylı bir kontrolden geçirildiğini söylemişti. Raporun kabul görmesinden sonra hem birinci rütbeden Osmanî Nişanı ile ödüllendirildiğini (İ.TAL. 7/1310) hem de kendisine Osmanlı Devleti hizmetine girmesi yönünde bir teklif yapıldığını da dile getirmişti. Son olarak da şahsına gösterilen iyi niyetin bir göstergesi olarak İstanbul'dan ayrılmadan bir gün önce kendisi adına büyük bir ziyafet düzenlendiğini ve başkentten iyi hatıralarla memnun bir şekilde ayrıldığını anlatmıştı (Y.A.HUS. 267/77).

General Brialmont'un röportajından hemen sonra Avrupa'da faaliyet gösteren bir gazete, generalin istihkâm raporu olduğunu iddia ettiği bir yazı yayınladı. Bu yazı ile ilgili soruşturma Osmanlı Devleti yetkilileri tarafından dikkatle yürütüldü. Yapılan incelemeler sonucunda, sultana sunulan raporun, hem asıl

¹⁸ General Brialmont yaptığı görüşmede, 72 yaşında olduğunu, Belçika Hükümeti tarafından emekliye ayrıldığını ve kendisinin kuzey iklimine alışkın olduğundan dolayı başka bir devletin ordusunda asker olarak görev yapamayacağını söyledi. Böyle bir görevi kabul etmesi halinde ise asker olarak değil sivil askerî mühendis müşaviri sıfatıyla çalışabileceğini izah etti. Y.PRK.MYD. 11/106.

¹⁹ Bu görüşmede General Brialmont, Akdeniz ve Karadeniz Boğazları ile ilgili ilginç bir açıklamada bulunmuştur. General, silahları mobilyaya ve tabyaları da eve benzeterek "*Çanakkale Boğazı'nda mobilya iyi fakat ev harap. İstanbul Boğazı'nda ev kötü ve mobilya kısmen kötü, kısmen yetersiz ve yanlış yerleştirilmiş*" demiştir. Türkiye 142. R13286. A8722.

²⁰ General bu parayı İstanbul'da kabul etmemiş ve iş bittikten sonra Brüksel'e döndüğünde ödemenin tarafına yapılmasını istemişti. Generalin İstanbul'da kaldığı süre boyunca yol ve konaklama giderleri toplam 4.000 Frank tutmuştu. Ama sefaret tarafından generale 5.000 Frank ödeme yapılmıştı. Geri kalan 1.000 Frank ise istihkâm planlarının Brüksel'e gönderilmesi halinde açılacak büronun masraflarına karşılık peşin olarak ödenmişti. Y.MTV. 71/78.

rapor ile karşılaştırılmasından hem de Osmanlı makamlarında bile bir kopyasının bulunmamasından hareketle gazete haberinin asılsız olduğu ortaya çıkarıldı (Y.MTV. 73/4).

General Brialmont, Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu raporla ilgili gelişmeleri öğrenmek amacıyla İstanbul'da bulunan Alman Askerî Islah Heyeti başkanı Baron von der Goltz Paşa'ya bir mektup göndermişti (Türkei 142. R13286. A9353). Bu mektupta General Brialmont istihkâmlarla ilgili icra ettiği hizmetin düzgün bir şekilde ve zamanında sonuçlandırılabilmesi için, daha önce de ifade ettiği üzere, zemin etütlerini içeren ayrıntılı krokilerin Sami ve Fuad Beyler vasıtasıyla yaptırılarak Brüksel'e gönderilmesi hususlarını dile getirmişti. Goltz Paşa'da bu mektup vesilesiyle istihkâm konusu ile ilgili düşüncelerini Osmanlı devlet adamlarına iletme fırsatı bulmuştu.

Goltz Paşa'ya göre, en önemli ve acil olan şey, general tarafından tahkim edilecek noktaların zemin etütlerini içeren ayrıntılı krokilerinin yaptırılmasıydı. Eğer bunlar yaptırılıp generale gönderilmezse, boğazların tahkim edilerek başkent'in güvenliğinin sağlanması noktasında gerçekleştirilen bütün iş ve harcanan emek boşa gidecekti. Paşanın düşüncesine göre, generalin başladığı bu iş, büyük bir özveri ile takip edilip olumlu sonuçlandırılmalıydı. Çünkü meselenin başlangıcından itibaren Avrupa basını, General Brialmont'un İstanbul seyahati ile başkent'in savunmasıyla ilgili olumlu ve olumsuz haberler yapmaktaydı. Olumsuz gazete haberlerinde, başkent'in savunmasını artırmak için yapılan çalışmaların bütünü noksan olduğu dile getirilmekteydi. Diğer taraftan askerî mühendislik alanında büyük bir şöhrete sahip olan General Brialmont'un İstanbul'a giderek Osmanlı Devleti'ne hizmet etmesi memnuniyetle karşılanmaktaydı. Bununla birlikte generalin planlarının ertelenmesi veya bütünü iptal edilmesi halinde boğazların tahkim edilmemesine ve bundan dolayı da başkent'in savunmasız bırakılmasına sebep olacaktı. Böylece bütün dünya nezdinde siyasi ve askerî öneme sahip bu son durum, Sultan II. Abdülhamid'in ve Osmanlı Devleti'nin prestijine büyük bir darbe vuracaktı. Bu duruma düşmemek için; Zekeriyaköy, Bahçeköy, Pirgos, Çekmeköy, İkitelli, Küçükçekmece, Rumeli ve Anadolu Kavakları, Beykoz, İncirköy, Dudullu, Bakkalköy ve Maltepe'nin ve etrafının ayrıntılı krokileri çizilerek General Brialmont'a gönderilmesi yeterliydi (Y.PRK.ASK. 87/122). Goltz Paşa, General Brialmont'tan gelen mektubun, yukarıda yazılı olan, içeriğini ve şahsi düşüncelerini de içeren bir yazıyı Sadaret'e iletmişti (Türkei 142. R13286. A9939).

Seraskerlik makamından hem Goltz Paşa'nın yazısına hem de General Brialmont'un mektubuna ilişkin Sadaret'e bir evrak gönderildi (Y.PRK.ASK. 87/122). Bu yazıda, boğazların tahkimi ile İstanbul'un muhafazası hususu Sultan II. Abdülhamid'in emri ve bilgisi dahilinde gerçekleştiği ve General Brialmont'un bu sebeplerle İstanbul'a davet edildiği belirtildi. Hem generalin hem de Goltz Paşa'nın söz konusu talepleri, istihkâmlara ait ayrıntılı krokilerinin önceden yaptırılıp Brüksel'e gönderilmesi hususunda olup, bu tamamen hükümet politikasına aykırı bir durumdu. Adı geçen krokiler, general tarafından en üst düzeyde korunacaklarına dair güvence verilmesine rağmen, yabancı bir devlete gönderilmesi ve burada ele geçirilmesi halinde devletin güvenliğini tehdit edebilirdi²¹. Ayrıca generalin 1893 yılı ilkbaharında İstanbul'a tekrar geleceğine dair söz vermiş olmasından dolayı krokilerin Brüksel'e gönderilmesine gerek yoktu. Buna rağmen söz konusu krokiler, yine önceden yaptırılıp İstanbul'da hazır halde muhafaza edilmelilerdi. Böylece general, İstanbul'a geldiğinde Erkan-ı Harbiye Dairesi reis vekili Edhem Paşa'nın başkanlığındaki güvenli bir odada, bu krokileri kullanarak ayrıntılı haritaları ve planları yapabiliirdi. Yine de generale bu durum Brüksel Sefareti aracılığıyla sorulacak ve alınacak cevaba göre hareket edilecekti. Bu kararlara ilaveten ayrıntılı krokileri yapmaları konusunda isimleri geçen ve General Brialmont'un ekibinde olup iki ay boyunca onunla birlikte çalışan Erkan-ı Harbiye'den Binbaşı Sami Bey ile Kolağası Fuad Bey'in bu görevden azledildikleri bildirildi. Bu isimlerin yerine krokiler, Erkan-ı Harbiye Umumiye Dairesi 4. Şubesinde memur ve Harbiye Mektebinde öğretmen olan Kaymakam Hadi Bey ile Şehremaneti Dairesinde askerî yolların inşaatında görevli Erkan-ı Harbiye Kolağası Mazhar Efendi tarafından yapılacaktı (Y.PRK.ASK. 87/122). Böyle bir kararın alınmasında ki gerekçenin ne olduğu konusunda bir bilgi mevcut değildir. İki ay gibi uzun bir sürede generalin emri altında boğazlardaki istihkâmları inceleyen ve kontrol eden bu iki subayın hiçbir gerekçe gösterilmeden görevlerinden alınmasına ve yerlerine başkalarının getirilmesine mantıklı bir cevap vermek zordur. Bu konuda sadece güvenlik zafiyetinin önüne geçmek adına böyle bir kararın alındığı varsayımında bulunulabilir.

Osmanlı Devleti, General Brialmont'un İstanbul'a dönüşüne yani gelecek 1893 yılı ilkbaharına kadar krokilerin hazır hale getirilmesine ve proje ekibinin değiştirilmesine karar verdi. Devletin almış olduğu bu kararlar neticesinde General Brialmont, boğazların tahkim edilmesi ile ilgili hizmeti tamamlamak için bir daha İstanbul'a gelmedi. Osmanlı Devleti'nin istihkâmlara ait ayrıntılı krokileri; Brüksel'e göndermek

²¹ Böyle bir güvenlik zafiyeti, Sultan III. Selim tarafından Osmanlı kaleleriyle ilgili çalışmalar yapmak için görevlendirilen Fransız mühendis François Kauffer'le yaşanmıştı. Bu mühendis, 1794-1797 yılları arasında Karadeniz'in batısında bulunan kalelerle ilgili yapmış olduğu çalışmalara ait dokümanları Ruslara satmıştı. Şenyurt, 2013: 509-510.

istememesi ve hazırlayacak ekibi değiştirmesi projenin sonuçsuz bırakılmasına sebep oldu. Dolayısıyla ne gelecek ilkbahar da ne de devam eden yıllarda bu proje General Brialmont eliyle tamamlanamadı²².

Sonuç

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren boğazlardaki kontrolünü kaybetmeye başladı. Bu süreçte devletin gücü ekseninde, varlığı ve boğazlar meselesi Avrupa siyasi arenasında tartışma konusu haline geldi. Bu tartışmalar, tarafların ya anlaşmalarıyla ya da savaşmalarıyla sonuçlandı. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti, özellikle Rusya ile yaptığı üç savaştan sadece birini müttefikleri sayesinde kazanabildi. 1828-1829 ve 1877-1878 (93 Harbi) Rus Savaşlarını ise kaybetti. Rusya ile yapılan ve 93 Harbi olarak da bilinen son savaşta büyük bir yenilgiye uğradı. Bu harpte, Rus kuvvetlerinin İstanbul'a çok yaklaşması, savaşın sonra başkent savunma sistemlerindeki zafiyeti gündeme getirdi.

Başkent İstanbul'un savunması öncelikle boğazlarda ve Rumeli'de başlamaktaydı. 93 harbinden hemen sonra özellikle Çanakkale Boğazında bulunan tabyalar ve bünyesinde bulunan silahlar ile ilgili bir dizi çalışma başlatıldı. Mevcut tabyaların elden geçirilmesinin yanı sıra bu bölgede yeni istihkâmlar yapıldı. İstihkâmlarla ilgili en önemli gelişme, askerî mühendislik alanında dünyada büyük bir üne sahip olan Belçikalı General Henri Alexis Brialmont'un, Sultan II. Abdülhamid tarafından İstanbul'a davet edilmesi ile yaşandı.

Taraflar arasında başlayan ikili görüşmelerin sonucunda general, boğazların tahkimi konusunda çalışma yapmak üzere İstanbul'a geldi. İstanbul'da kaldığı süre boyunca boğazlardaki savunma birimlerini teftiş ve muayene etmekle birlikte Rumeli'de bulunan istihkâmları dahi görme fırsatı oldu. İki aylık hizmet süresi sonunda ise haritalarla destekli ayrıntılı bir raporu yetkililere teslim etti. Raporun tam anlamıyla işlerlik kazanması ve hayata geçirilmesi noktasında bir dizi çalışma yapılmalıydı. Öncelikle boğazların tahkim edilmesi için inşa edilecek istihkâmlara ait krokilerin çizilmesi ve bunlar ışığında ayrıntılı harita ve planlar yapılarak inşaat sürecinin başlatılması gerekiyordu. İnşaa süreci, generalin Belçika Meclisi'nde aza olmasından ve geçerli diğer sebeplerinden dolayı sekteye uğradı. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin yapılacak krokileri güvenlik gerekçesiyle Brüksel'e göndermek istememesi de istihkâm konusunun geleceğinde başka bir belirsizlik meydana getirdi.

Dolayısıyla taraflarca ileri sürülen sebepler yüzünden, Belçikalı General Henri Alexis Brialmont eliyle boğazların tahkim edilmesi ve bu vesileyle başkent İstanbul merkez olmak üzere Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarına ait savunma sistemlerinin güçlendirilmesiyle ilgili proje sonuçsuz bırakıldı.

Son söz olarak, bu araştırma ile Belçikalı General Henri Alexis Brialmont'un Osmanlı Devleti hakimiyetinde bulunan Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarıyla ilgili çalışmalar yapması ilk kez ortaya konuldu. Bu projenin sonuçlandırılmaması Osmanlı için bir dezavantaj olmakla birlikte, boğazlardaki savunma tertibatlarının eksikliklerini ortaya koyması bakımından önemliydi. Devletin sonraki süreçte, gücü nispetinde mevcut proje verilerini kullanarak boğazları tahkim ettiğini, 18 Mart 1915 tarihinde Çanakkale'de dünyanın en büyük donanmasına karşı kazandığı büyük zaferi baz alarak, düşünebiliriz.

KAYNAKÇA

I-Arşiv Kaynakları

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babiali Evrak Odası (BEO.) 54/4041, 54/4042, 64/4778.

Hariciye Siyasi (HR.SYS.) 186/49.

İrade Dahiliye (İ.DH.) 1279/100701.

İrade Hususi (İ.HUS.) 2/1310, 3/1310.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.) 131/5630.

İrade Taltifat (İ.TAL.) 7/1310.

Yıldız Mütenevvi (Y.MTV.) 61/7, 61/39, 62/63, 70/27, 70/28, 71/78, 73/4, 74/21.

Yıldız Perakende Askeriye (Y.PRK.ASK.) 85/21, 85/49, 87/122.

Yıldız Perakende Başvekalet (Y.PRK.BŞK.) 25/50.

Yıldız Perakende Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.) 16/38, 16/54.

Yıldız Perakende Hariciye (Y.PRK.HR.) 15/80, 16/91.

Yıldız Perakende Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD.) 11/106, 12/14.

Yıldız Sadaret Hususi (Y.A.HUS.) 189/6, 248/3, 263/93, 264/75, 266/8, 267/77.

B-Politisches Archiv Auswaertiges Amt (PA AA)

Türkei 142. R13285. A2741, A3458, A7465.

Türkei 142. R13286. A8514, A8597, A8722, A8745, A8944, A8985, A9217, A9353, A9884, A9939.

II-Yayınlanmış Eserler

²² Avrupa basımı tarafından Osmanlı Devleti'nde General Brialmont'un planlarının uygulanmadığına dair yapılan haberler için bk. (HR.SYS. 186/49; Y.PRK.HR. 16/91).

- Ahmed Cevdet Paşa (1309). *Tarih-i Cevdet*, C.VI, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.
- AYVERDİ, Semiha (2004). *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BEYDİLLİ, Kemal-İlhan Şahin (2001). *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri*, Ankara: TTK Basımevi.
- BRİALMONT, Henri Alexis (1896). *Defense Des Cotes Et Les Tetes De Pont Permanentes*, Bruxelles: Typographie Et lithographie E. Guyot.
- CARBOGNANO, Cosimo C. (1993). 18. *Yüzyılın Sonunda İstanbul*, İstanbul: Eren Yayınları.
- ERASLAN, Cezmi (2014). *II. Abdülhamid'in Çanakkale Savunması*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Gazi Ahmed Muhtar Paşa (1996). *Anılar, Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-I Evveli ve Cild-I Sanisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip (1979). "Boğaziçi", İA, C.II, s. 666-692.
- Halil Rüştü (1329). *1877-1878 Osmanlı Rus Seferinde Osmanlı Kumandanları*, İstanbul: Matbaa-yı Ebüzziya.
- Hüseyin Raci Efendi (2012). *Bir Müftünün Hatıraları*, Çev. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: İz Yayıncılık.
- KARACA, Ali (2000). "Savunma Sisteminin Ana Unsuru İstihkâmlar Bakımından Çanakkale Boğazı Tahkimi (1655-1915)", *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C.I, s. 307-334.
- KELEŞ, Erdoğan (2009). "Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşısı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.46, s. 89-142.
- KOÇU, Reşat Ekrem (1961). "Boğazın Eski Kale ve Tabyaları", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, s. 2850-2852.
- Mahmud Celâleddin Paşa (1983). *Mir'ât-ı Hakikat, Târihî Hakikatlerin Aynası*, C.I-II-III, Haz. İsmet Miroğlu, İstanbul: Bereket Yayınları.
- Manastırlı Mehmed Rifat Bey (2000). *93 Harbi Faciası*, Haz. Tahsin Yıldırım, İstanbul: DBY Yayınları.
- Mehmed Arif (2014). *93 Osmanlı Rus Harbi ve Başımıza Gelenler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- PİTHON, Renee (2010). "Karadeniz ve Boğazlar Meselesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Çev. Hüseyin Nuri, Transkripsiyon. Erdoğan Keleş, S.7, s. 73-93.
- SEDES, İ. Halil (1935). *1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı*, C. I-VIII, İstanbul: Askeri Matbaa.
- SÖZEN, Metin-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ŞENYURT, Oya (2013). "III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.28/2, s. 487-521.
- SÜER, H. Hikmet (1993). *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- TOTT, Baron De (1786). *Baron De Tott of Memoirs*, C.II, London: Printed for G.G. J. And J. Robinson.
- UZUNÇARŞILL, İsmail Hakkı (1980). "Kaynarca Muahedesinde Sonraki Durum İcabı Karadeniz Boğazının Tahkimi", *Bellekten*, C.XLIV, S.175, s. 511-533.
- ÜLKÜ, Osman (2007). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Savunma Sistemi olarak Tabya Mimarisi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.27, s. 245-270.
- YASEMEE, F.A.K. (1993). "Abdülhamid II and the Ottoman Defence Problem", *Diplomacy&Statecraft*, Vol. 4, No. 1, pp. 20-36.
- YAŞA, Yeşim (2012). *Poyraz Kalesi Restorasyon Projesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- III-Web**
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54f33f7d92d223.03457423
- http://de.wikipedia.org/wiki/Henri_Alexis_Brialmont/
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kazamat>